

KIRJALLISUUDEN TARKASTELUA

HARTO HAKOVIRTA — RAIMO VÄYRYNEN (toim.), **Suomen ulkopoliitiikka**, Oy Gaudeamus Ab, Jyväskylä 1975, 483 s.

»Suomen ulkopoliitiikka» on valikoima vuonna 1970 käynnistetyn, löyhästi organisoidun tutkimusprojektin tuloksia. Artikkelikokoelman yhdeksästä kirjoittajasta (heistä kolme ei ollut alun perin mukana projektissa) suurin osa on ehtinyt kuluneina vuosina julkaista eri foorumeilla niin runsaasti Suomen ulkopoliitiikkaa käsitteleviä tutkimuksia, että lähes 500-sivuisen teos ei sisällä tuon sivumäärän verran uutta tutkimustietoa vaan esittelee enimmäkseen samojen tekijöiden ja aiemmin kartoittamaa ongelmakenttää seuraavasti: tiivistelmä väitöskirjasta (Anckar), lisensiaattityöstä (Aira Kalela) ja osa tulevasta väitöskirjasta (Hakovirta 2) sekä jatkokehittelyä ja yhdistelyä aiemmista töistä (Hakovirta 1, Väyrynen 2, Jaakko Kalela sekä osittain myös Apunen ja Joenniemi). Täysin uusia lienevät Jorma Kalelan-Turtolan sekä Väyrysen 1-artikkelit. Kun tutkielmat on julkaistu yksissä kansissa kirjana, jonka levikki on toista luokkaa kuin tieteellisten moniste- ja kirjasarjojen, ja kun kirjoittajat muodostavat karkeasti arvioiden puolet a'an aktiivisesta tutkijakunnasta ja kun nämä »nuoremman polven» tutkijat paljolti käytännössä ja piakkoin yhä enemmän myös muodollisesti vallitsevat ulkopoliitiikan tutkimuskenttää, voi »Suomen ulkopoliitiikka» kuitenkin perustellusta pitää edustavana poikkileikkauksena ulkopoliittisen tutkimuksen suuntauksesta sekä kohteiden että lähestymistapojen osalta.

Toimittajien mukaan tarkoituksena on ollut, että kirja »nykyaikaisia lähestymistapoja käyttäen täydentäisi ja ajankohtaistaisi tutkimuksellista kokonaiskuvaa Suomen ulkopoliitiikasta» (s. 5), ja tehdyn työn tuloksena »artikkelit merkitsevät kohtalaista harppausta Suomen ulkopoliitiikan teorian rakentamisen tiellä» (s.

455). Jos vertailukohteeksi otetaan aika ennen »Suomen ulkopoliitiikka» -projektia, kokoelma osoittaa selvästi siirtymistä »nykyaikaisiin» tai yleensä yhteiskuntatieteellisiin metodeihin myös ulkopoliitiikan tutkimuksessa. Projektiin liittyi kuitenkin toinen, tärkeämpi kysymys.

Ulkopoliitiikan tutkimus Suomessa on ollut doktrinääristä sanan monessakin merkityksessä. Taustana on ilmeinen poliittinen todellisuus: Suomen ulkopoliittisessa toiminnassa **doktriinilla** — sellaisella argumenttien kokonaisuudella, jolla kuvataan kansainvälistä järjestelmää ja selitetään, ennakoidaan tai perustellaan valtion käyttäytymistä siinä — on sinällään poikkeuksellisen merkittävä sija. Doktriini on vaikuttamisen väline (Apunen, s. 81). Suomella on voimavarojensa ja asemansa vuoksi verrattain vähän muita välineitä ja siksi doktriinin rakentaminen ja ylläpitäminen on jatkuvasti esillä. Tästä seuraa, että doktriinin suojeleminen on myös tärkeää; sisäinen yksimielisyys vaikuttaa doktriinin käyttökelpoisuuteen ulkoisessa toiminnassa. Kun tutkimuspohjaisessa keskustelussa on näihin asti paljolti keskitytty doktriinin määrittämiseen, on tuloksena ollut usein kilvoitteleva todistelu. Yhtäällä on nähty doktriinin suojeelijat, toisaalla sen muuttamiseen pyrkivät — tai ainakin sellaiseksi tulkitut. Tämä konflikti saavutti yhden huippunsa joitakin vuosia sitten. Poliitiikka ja tutkimus ovat tulleet todella lähelle; raja ulkopoliittisen keskustelun ja ulkopoliittisen tutkimuksen välillä on kuin se raja vedessä, joka on vedetty ulko- ja sisäpolitiikan välille.

Kun »Suomen ulkopoliitiikka» -projektin tavoitteena on ulkopoliitiikan **teoria**, se väistämättä korostaa doktriinin ja teorian eroa. Doktriini on ulkopoliittisen toimijan rakentama järjestelmä, joka saattaa olla yhdenmukainen todellisten tapahtumien kanssa, mutta ei ole sitä välttämättä eikä usein ainakaan testattu. Teoria on puolestaan havainnoitsijan rakentama

kokonaisuus, jossa on ainakin osittain jo testattuja väittämiä ja hypoteeseja ulkopoliitiikkaan vaikuttavien tekijöiden keskinäisistä vaikutussuhteista. Teorian tulisi sekä selittää että ennustaa Suomen käyttäytymistä. »Suomen ulkopoliitiikka» -projekti on ottanut suunnan teorian rakentamiseen — eri asia on, voiko se irtaantua samalla doktriinikeskustelusta ja pyrkiä se siihen. Ulkopoliitiikan tutkimuksen »teoretisoituminen» on nimittäin tapahtunut ajallisesti rinnakkain doktriinikeskustelun kiihtymisen kanssa. Näin nämä kaksi ilmiötä ilmeisesti menevät ristikäin ja päällekkäin, nyt ja vastaisuudessa.

»Suomen ulkopoliitiikasta» Suomen ulkopoliitiikan teorian eri selittävät muuttujat ja niiden vaikutussuhteet selittäviin ilmiöihin on poimitava eri artikkeleista, jotka käsittelevät rajoitettuja aiheita ja tekijöitä ja jotka vaihtelevat tutkimukselliselta valmiusasteeltaan. Yhtenäistä, koottua esitystä Suomen ulkopoliitiikasta teoksessa ei ole. Tässä mielessä sen nimi on harhaanjohtava ja sisältö rajoittaa sen käyttökelpoisuutta tutkija- ja yliopistoyhteisön ulkopuolella. (Suomen ulkopoliittisen linjan tai sodanjälkeisen historian perusteos odottaa yhä tekijäänsä, mikä lienee yhtä hyvin heijastuma yhteiskunnallisesta todellisuudesta kuin tutkijavoimien vähäisyydestä.)

Osmo Apusen artikkeli »Suomen ulkopoliitiikan doktriini — toiminnallisia perspektiivejä» jatkaa hänen yya-sopimusanalyysensä. Se on samalla toistaiseksi merkittävin suomalainen kommentti neuvostoliittolaisen nimimerkin Juri Komissarov teokseen »Suomi löytää linjansa». Apunen käy olennaista rajanvetoa sotilaallisen yhteistyövelvoitteen kattavuudesta ja rauhanpoliittisen yhteistyön sopimuksellisista lähteistä. Aira Kalelan, Pertti Joenniemen ja Dag Anckarin artikkelit keskittyvät sisäisiin tekijöihin, puolueisiin ja muihin elittiryhmiin.

Se ilmiö, josta »Suomen ulkopoliitiikka» antaa laajimmin tutkimustietoa ja joka onkin yksi Suomen ulkopoliitiikan peruskysymyksistä, voidaan määritellä seuraavasti: miten Suomen käyttäytymiseen vaikuttavat yhtäällä samasta yhteiskuntajärjestelmästä voimansa saava integraatioimu länteen, erityisesti talouden ja inhimillisen toiminnan (ETYK-termi) aloilla, ja toisaalla geopolitiisesta turvallisuustarpeesta ai-

heutuva riippuvuus Neuvostoliiton-suhteista? Miten Suomi pyrkii säätelemään tätä tilannetta, kun ulkoinen ympäristö on lisäksi usein dynaamisessa muutosvaiheessa? Tätä pohtivat tavalla tai toisella ainakin seuraavat artikkelit: Jorma Kalela — Jussi Turtola, »Suomen kansainvälisen aseman ja ulkopoliitiikan kehitys toisen maailmansodan jälkeen», Raimo Väyrynen, »Talous ja politiikka Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa vuosina 1945—1970», Jaakko Kalela, »Suomi ja kansainväliset järjestöt» ja Harto Hakovirta, »Odotaja-katso: analyysi Suomen läntisen integraatiopolitiikan perusmallista».

Artikkelit kuvaavat tehokkaasti tätä ristiriitaista tilannetta ja sen historiallista kehitystä (esim. Väyrynen) ja Suomen toimintastrategioita, joista keskeiset ovat läntisen integraation rajoittamispyrkimykset verrattuna muihin kapitalistisen järjestelmän maihin (Hakovirta), poliittisen luottamussuhteen viljeleminen Neuvostoliittoon ja suomalais-neuvostoliittolaisen suhteen pelisääntöjen noudattaminen (Kalela) sekä läntisen integraation idänpoliittisia haittavaikutuksia vähentävän liennytyksen edistäminen tai siihen nojautuminen (Hakovirta, Kalela). Näin näyttää muodostuvan idänpoliitiikan, lännenpolitiikan ja rauhanpolitiikan toinen toisiinsa reagoiva ja vaikuttava kokonaisuus, säätelyjärjestelmä, joka pyrkii pitämään Suomen kansainvälisen aseman sen omien tavoitteiden mukaisena jatkuvasti muuttuvassa ympäristössä.

Vaikutussuhteiden osoittaminen on toinen kysymys. Suomen ulkopoliitiikan tämä osateoriakin on monitahoinen rakennelma. Hyvä osoitus tästä on Kalelan-Turtolan artikkeli, tekijöiden mukaan »tutkimussuunnitelma», joka onkin ennen muuta runsassisältöinen typologia erilaisista muuttujista, jotka vaikuttavat Suomen ulkopoliittiseen käyttäytymiseen kapitalistisen integraation edistyessä, sekä kokoelma näistä muuttujista tehtyjä hypoteeseja (jotka tekijät tosin esittävät jo ikään kuin todistettuina). Runsaasti ajatuksia herättävä artikkeli — niin kuin »Suomen ulkopoliitiikka» muutoinkin — korostaa taloudellisten tekijöiden vaikutusta sekä myös toista helposti laiminlyötyä tekijää, nimittäin valtion sisäisiä voimia. Valtio on hajotettava teoriaa rakennettaessa institutionaaliin osiinsa eikä nojaututtava pelkäs-

tään valtiotoimijaan. Kalelan-Turtolan pitkän historiallisen ajanjakson kattava kirjoitus tuo myös esiin vaikutussuhteiden ketjuja, jotka varmasti tarjoavat aihetta jatkotutkimuksille: kapitalistisen integraatiokehityksen tai siihen liittyvän idän ja lännen voimasuhteiden muutoksen vaikutus Suomen sisäisiin voimasuhteisiin, puolueiden ja talouselämän suuntautumiseen, ja taas tämän vaikutus Suomen ulkopoliittisiin (ml. ulkoiset taloudelliset suhteet) suunnantar-kistuksiin ja sitä kautta läntiseen integraatioon.

Sekä Väyrysen että Hakovirran sinänsä alusta loppuun asti taiteen sääntöjen mukaan viedyt tutkielmat osoittavat korrelaatio-suhteiden todistamisen vaikeudet. Väyrynen pyrkii testaamaan hypoteesia, jonka mukaan taloudellisten suhteiden kehitys korreloi positiivisesti poliittisten suhteiden kehityksen kanssa, ts. perustan ilmiöt (kauppa) määräävät päällysrakenteen ilmiöiden (politiikka) tilan. Hän pysyy osoittamaan samanaikaisuuden ja arvioimaan, että talous on politiikan edellä eräissä ja politiikka talouden edellä yhdessä tapauksista. Hypoteesi nostaakin heti kysymyksen: eikö tähänastinen liennytskehityskin ole osoittanut, että kahden eri yhteiskuntajärjestelmän maiden välillä taloussuhteet ovat tiukassa poliittisessa ohjauksessa ja eikö niiden ole välttämättä oltavakin, kun »markkinavoimat» eivät järjestelmien yli itsestään johda taloudellisten suhteiden laajentumiseen voimavarojen ja tarpeiden mukaisesti, vaan tarvitaan sopimuksellista ja institutionaalista sääätelyä ja kiihokkeita? Hakovirta pystyy luokittelemaan Suomen läntisen integraatiokäyttäytymisen eri tapaukset sattuvasti, mutta esittää »mallissaan» pikemminkin karkeita toteamuksia kuin pitkälle määriteltyjä kausaalisuhteita, olivatpa ne sitten hypoteettisia tai vahvistettuja.

»Suomen ulkopoliitiikka» on kokonaisuutena viimeistelemätön ja hieman löyhä niin kuin artikkelikokoelmat yleensä. Teos sisältää kuitenkin yhtenäisemmän esityksen aineksia eri tutkielmissa, mikä osoittaa, että Suomen ulkopoliitiikan tutkimuksessa on löytynyt valtaväylä, jota useat tutkijat tuntevat etenevän. Esiin nostetut kysymykset ovat olennaisia ja yhteistyö tai koordinointi saattaa olla hyvinkin tuloksellista vastaisuudessa.

Kari Möttölä